

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญยิ่งของประเทศ ที่มีคุณค่าทั้งทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ การดำเนินชีวิตของมนุษย์ผูกพันอยู่กับป่าไม้อย่างใกล้ชิด ประโยชน์ที่มนุษย์ได้รับจากป่าไม้มีทั้งทางตรงและทางอ้อม ประโยชน์ทางตรงของป่าไม้คือ เป็นปัจจัย 4 ในการดำรงชีพ ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ซึ่งล้วนแต่ได้มาจากป่าไม้แทบทั้งสิ้น ส่วนประโยชน์ทางอ้อมของป่าไม้นั้น นอกจากช่วยป้องกันน้ำท่วมแล้ว ป่าไม้ยังให้ความร่มเย็น ให้ความสวยงามตามธรรมชาติ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าและพืชพรรณนานาชนิด ยิ่งในปัจจุบันแล้ว การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มีความจำเป็นมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ไว้เป็นป่าต้นน้ำลำธาร เพื่อบรรเทาอุทกภัยและป้องกันการพังทลายของดิน เมื่อฝนตกลงมาเรือนยอดของป่าไม้จะสกัดกั้น ความรุนแรงของฝนมิให้ตกกระทบผิวดินโดยตรง น้ำบางส่วนจะค้างอยู่ตามเรือนยอดของต้นไม้ บางส่วนจะไหลไปตามลำต้น บางส่วนจะตกทะลุเรือนยอดลงสู่บริเวณพื้นที่ป่า ซึ่งมักจะมีเศษใบไม้ ซากพืช ซากสัตว์ คอยดูดซับน้ำฝนและชะลอกความเร็วของน้ำที่ไหลบ่า ประกอบกับดินป่าไม้เป็น ดินที่มีอินทรีย์วัตถุสูง มีการดูดซับน้ำได้ดี น้ำจึงซึมลงดินได้มาก ทำให้น้ำที่ไหลบ่าลดลง และสามารถดูดซับน้ำฝนไว้หล่อเลี้ยงลำธาร แล้วไหลรวมกันกลายเป็นแหล่งน้ำสายใหญ่ เช่น แม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ทำให้มีปริมาณน้ำใช้ในการอุปโภค บริโภค และทำการเกษตร

จากการที่ทรัพยากรป่าไม้ได้ถูกนำมาใช้อย่างรวดเร็ว สิ้นเปลือง โดยไม่มีการจำกัดและ มาตรการอนุรักษ์ ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมจนเป็นปัญหาที่ตามมาอย่างมากมาขยบริเวณพื้นที่สูงใน ภาคเหนือ ซึ่งส่งผลกระทบต่อแหล่งต้นน้ำลำธาร ตลอดจนปริมาณของน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร เพราะป่าไม้ถูกทำลาย ทำให้มีน้ำน้อยในช่วงฤดูแล้ง และจะมีน้ำมากในช่วงฤดูฝน เนื่องจากไม่มีต้น ไม้คอยดูดซับน้ำเอาไว้

จากการสำรวจพบว่าในปี พ.ศ. 2504 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้อยู่ถึงประมาณร้อยละ 53 ของพื้นที่ทั้งประเทศ หรือ ประมาณ 171 ล้านไร่ แต่ในปี พ.ศ. 2536 ปรากฏว่ามีพื้นที่ป่าเหลืออยู่ ร้อยละ 26 หรือ ประมาณ 85 ล้านไร่ เท่ากับพื้นที่ป่าไม้ถูกทำลายเฉลี่ยปีละประมาณ 3 ล้านไร่ ในขณะที่นโยบายหรือแผนงานของกรมป่าไม้ ได้กำหนดให้หน่วยงานในความรับผิดชอบของส่วน อนุรักษ์ต้นน้ำ ทำการปลูกป่าทดแทนได้ปีละประมาณ 300,000 ไร่ ต่อปี จะเห็นได้ว่า การทำลายป่า

กับการปลูกป่าทดแทนมีความแตกต่างกันมาก และจากการศึกษาขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ร่วมกับกรมป่าไม้ โดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศ และสำรวจภาคพื้นดิน พบว่า พื้นที่ป่าไม้บริเวณป่าต้นน้ำในภาคเหนือของประเทศไทยถูกทำลายถึง 11 ล้านไร่ (นิวัติ, 2537) โดยในปี พ.ศ.2525 ภาคเหนือมีพื้นที่ป่าเหลืออยู่ประมาณ 54.8 ล้านไร่ อีก 10 ปีต่อมา ในปี พ.ศ. 2535 ภาคเหนือเหลือป่าไม้ เพียง 47 ล้านไร่ คิดเป็นพื้นที่ที่ถูกทำลายในแต่ละปี ประมาณ 870,000 ไร่ ต่อปี (โครงการวนศาสตร์ที่สูง พัฒนาด้านน้ำภาคเหนือ วนศ. 2537 : 3-5) ต่อมาในปี พ.ศ. 2543 มีการสำรวจโดยใช้ภาพถ่ายดาวเทียมพบว่า พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยได้มีเนื้อที่เพิ่มขึ้นเป็น 107.5 ล้านไร่ หรือร้อยละ 33.4 ของพื้นที่ประเทศ โดยมีสาเหตุสำคัญของการเพิ่มขึ้นของพื้นที่ป่าไม้ ดังนี้ คือ มีการเปลี่ยนแปลงมาตราส่วนของภาพถ่ายจากดาวเทียมที่นำมาใช้ในการแปลตีความ จากเดิมที่เคยใช้ 1:250,000 เป็น 1:50,000 ทำให้ได้รายละเอียดของประเภทการใช้ที่ดินมากขึ้น มีป่าไม้เพิ่มขึ้นจากการทดแทนตามธรรมชาติ ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากที่ได้มีการยกเลิกการให้สัมปทานทำไม้ มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2532 กรมป่าไม้ได้ประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์เพิ่มขึ้น ในรูปแบบของอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ประกอบกับได้มีการป้องกันการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าไม้และการเกิดขึ้นของไฟป่าอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ประชาชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้และได้ให้ความร่วมมือกับภาครัฐในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เช่น การจัดตั้งองค์กรหรือเครือข่ายงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีการปลูกป่าทดแทนโดยภาครัฐและภาคเอกชน เช่น โครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสครองราชย์ปีที่ 50 เป็นต้น (รายงานกรมป่าไม้ ประจำปี 2544 : 61)

อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 760,625 ไร่ (1,217 ตร.กม.) โดยมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบเชิงเขา มีภูเขาล้อมรอบ และมีพื้นที่ราบประมาณ 237,500 ไร่(380 ตร.กม.) นอกนั้นเป็นพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 523,125 ไร่ (837 ตร.กม.) โดยอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ลาวฝั่งขวา จำนวน 124,375 ไร่ (199 ตร.กม.) กับป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ปูนน้อย, ป่าแม่ปูนหลวงและป่าห้วยโป่งเหม็น จำนวน 398,750 ไร่ (638 ตร.กม.) อำเภอเวียงป่าเป้าแบ่งการปกครองเป็น 7 ตำบล (81 หมู่บ้าน) ได้แก่ ตำบลเวียง มี 11 หมู่บ้าน ตำบลบ้านโป่ง มี 6 หมู่บ้าน ตำบลเวียงกาหลง มี 15 หมู่บ้าน ตำบลแม่เจดีย์ใหม่ มี 12 หมู่บ้าน ตำบลสันสลี มี 9 หมู่บ้าน ตำบลป่าจั่ว มี 16 หมู่บ้านและตำบลแม่เจดีย์ มี 12 หมู่บ้าน ราษฎรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยพื้นราบและมีชาวไทยภูเขาอยู่ 4 เผ่า คือ มูเซอ กะเหรี่ยง ลีซอและม้ง โดยมีคนต่างด้าวกระจายตามตำบลต่างๆ เป็นชาวจีน พม่าและไทลื้อ ราษฎรส่วนใหญ่ประมาณ 80 % ประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ ทำนา ทำไร่ ทำสวน ไร่ชา(เมี่ยง) สวนไม้ผล และบางส่วนมีการทำไร่เลื่อนลอย มีการตัดต้นไม้เพื่อนำไปใช้เป็นเชื้อเพลิงในการประกอบอาชีพผลิตชา(การนึ่งเมี่ยง) และมีการบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่าไม้อันเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เพื่อทำการเกษตร และส่งผลทำให้พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารถูกทำลายลง ดังนั้นทาง

ผู้วิจัยจึงได้มีความสนใจที่จะศึกษาถึงวิธีการปฏิบัติในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของเกษตรกรบนพื้นที่สูงดังกล่าว เพื่อที่จะได้นำผลการศึกษาไปพัฒนางานวิจัยที่ผู้วิจัยรับผิดชอบและส่งเสริมให้ราษฎรในพื้นที่ ให้รู้จักการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้มากยิ่งขึ้น และนำเสนอแนะแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาติต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของเกษตรกรบนพื้นที่สูง
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของเกษตรกรบนพื้นที่สูง
3. เพื่อศึกษาปัญหา/อุปสรรค ข้อเสนอแนะ และความต้องการของเกษตรกรบนพื้นที่สูงที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช สามารถนำข้อมูลและผลจากการวิจัยไปใช้ในการตัดสินใจ การแก้ไขปัญหา และใช้เป็นแนวทางในการปรับแผนงานและวิธีการดำเนินงานด้านการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่ตามความรับผิดชอบ และขยายแนวความคิดต่อไปในพื้นที่อื่น ตลอดจนเป็นข้อมูลสำหรับนักพัฒนาและผู้ที่เกี่ยวข้องในงานด้านการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยสามารถนำข้อมูลที่ได้อาจการวิเคราะห์ไปปรับใช้ในงานพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงต่อไป

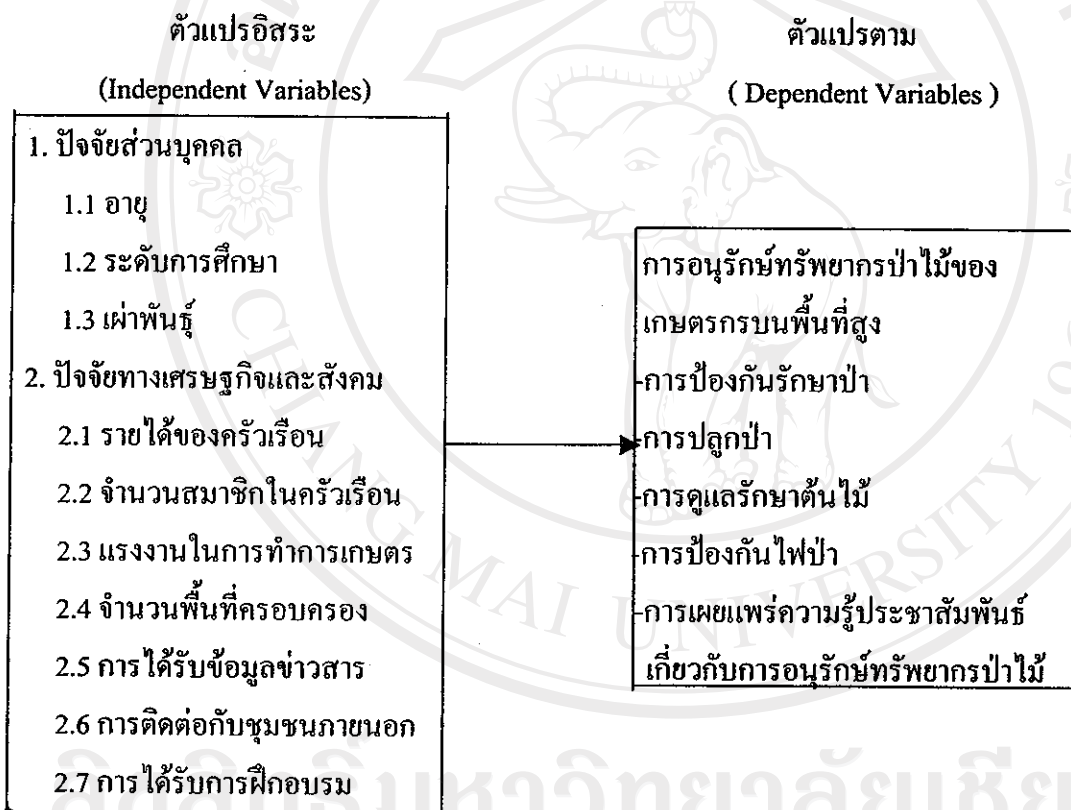
สมมติฐานของการวิจัย

อายุ ระดับการศึกษา เผ่าพันธุ์ รายได้ของครัวเรือน จำนวนสมาชิกในครัวเรือน แรงงานในการทำการเกษตร จำนวนพื้นที่ครอบครอง การได้รับข้อมูลข่าวสาร การติดต่อกับชุมชนภายนอก การได้รับการฝึกอบรม มีความสัมพันธ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของเกษตรกรบนพื้นที่สูง

ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

1. ในการวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของเกษตรกรบนพื้นที่สูง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย โดยมีผู้ให้ข้อมูล คือ ราษฎรที่เป็นเกษตรกรซึ่งอาศัยอยู่ในหมู่บ้านท้องที่ หมู่ที่ 8 บ้านปางมะขามป้อม ตำบลสันสลี หมู่ที่ 10 บ้านหนองเคียว ตำบลป่าจ้าว หมู่ที่ 7 บ้านทุ่งยาว ตำบลแม่เจดีย์ และหมู่ที่ 7 บ้านขุนลาว ตำบลแม่เจดีย์ใหม่ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

2. กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

นิยามศัพท์

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ (Forest Resource Conservation) หมายถึง การดูแลรักษาป่าไม้ของคนในชุมชน รวมถึงการนำทรัพยากรป่าไม้มาใช้อย่างชาญฉลาด ให้เป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชนมากที่สุด เป็นเวลานานที่สุด โดยมีส่วนสูญเสียจากการใช้ประโยชน์น้อยที่สุด โดยวัดจากการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติของเกษตรกร

ทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง ต้นไม้ ของป่า และสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย รวมถึงสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติซึ่งยังผลให้ป่าไม้อำนวยประโยชน์แก่มนุษย์ในหลายๆ ด้าน

การปลูกป่า หมายถึง กิจกรรมปลูกป่าเสริมในพื้นที่ป่าชุมชน ป่าต้นน้ำ หรือป่าอนุรักษ์ ตลอดจนพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกแล้วถาง

การป้องกันไฟป่า หมายถึง วิธีการในการ ป้องกันไฟป่าที่จะเกิดขึ้นกับป่าของชุมชน
เกษตรกรบนพื้นที่สูง หมายถึง เกษตรกรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณเขตพื้นที่ภูเขาสูง ของอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

ระดับการศึกษา หมายถึง ระดับการศึกษาชั้นสูงสุดของเกษตรกร

เผ่าพันธุ์ หมายถึง ชชาติพันธุ์ของเกษตรกรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บนพื้นที่สูง ได้แก่ ชาวไทยพื้นเมือง และชาวไทยภูเขา

รายได้ของครัวเรือน หมายถึง รายได้จากภาคเกษตรกรรมและนอกภาคเกษตรกรรม เช่น การค้าขาย การเก็บหาของป่า การรับจ้างทั่วไป ซึ่งจะเป็นรายได้ภายในครอบครัว

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน หมายถึง จำนวนผู้ที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน อาจจะมีมากกว่าหนึ่งครอบครัวต่อครัวเรือน

แรงงานในการทำการเกษตร หมายถึง แรงงานที่ทำงานด้านการเกษตรที่มีอยู่ในครัวเรือน
พื้นที่ครอบครอง หมายถึง พื้นที่ที่ประชาชนเข้าไปทำประโยชน์

การได้รับข้อมูลข่าวสาร หมายถึง การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับป่าไม้จากแหล่งของสื่อประเภทต่างๆ ของประชาชน เช่น หอกระจายข่าว วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ไปสเคอร์หรือเอกสารแผ่นพับ เจ้าหน้าที่รัฐ ประชาชนด้วยกัน

การติดต่อกับชุมชนภายนอก หมายถึง การเดินทางไปในตัวอำเภอหรือตัวจังหวัด เพื่อซื้อสิ่งอุปโภค บริโภค หรือติดต่อราชการที่ว่าการอำเภอ สถานีอนามัย หรือโรงพยาบาล

การได้รับการฝึกอบรม หมายถึง การเข้ารับการฝึกอบรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จากหน่วยงานของรัฐ หรือองค์กรเอกชน